

DEDE KORKUT'UN GÜNBED YAZMASINDA KAOS'TAN KOZMOS'A: EJDERHA VE KAZAN BEY¹

M. Abdulbasit SEZER²

Öz

Dede Korkut kitabı; Oğuzname adı verilen, motif bakımından eşsiz zenginlikte hikâyeleri içeren, yüzyıllar öncesi Türk toplumunun ortak kültür, medeniyet ve dünya görüşüyle meydana getirmiş olduğu eserlerden biridir. Dede Korkut Oğuznamelerinden biri olduğu kabul edilen ve yakın bir geçmişte bilim dünyasına tanıtılan Günbed yazması, içerdiği 24 soy ve 2 boy ile bilim insanlarının heyecanına ivme kazandırmış ve çeşitli disiplinlerde çalışmaların yapılmasına olanak sağlamıştır. Anlatıya dayalı roman, hikâye, halk hikâyesi, destan ve mesnevi gibi edebî türlerin içerik düzleminin tahlil edilip daha açık, net ve derinlikli olarak anlaşılması açısından dramatik aksiyonu sağlayan değerler son derece önemlidir. Dramatik aksiyondaki entrik kurguları oluşturan kişi, kavram ve semboller, ülkü değer ve karşı değer bağlamında değerlendirildiğinde çatışmanın önemli unsurları olan bu üç önemli ögenin metin içerisinde yüklendikleri anlamların içerik analizlerinin derin yapıda ele alınması anlatıya farklı bakış açıları getirmektedir. Bu çalışmada 2019 senesinde bilim âlemine tanıtılan ve çeşitli isimlerle adlandırılan Günbed yazmasında yer alan iki boyda dramatik aksiyonu sağlayan değer ve göstergelerin halk kültüründeki karşılıkları, anlatı içerisinde birbirleriyle ilişkileri ve çatışmaları ele alınmış, anlatının iki önemli ögesi olan Kazan Bey ve ejderha üzerine bir okuma denemesi yapılmıştır. Burada yapılan değerlendirme ve tespitler ayrıca makalede yer alan şema her iki boyu kapsayacak şekilde bir arada verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazan Bey, ejderha, Günbed yazması, kozmos, kaos

¹ Bu makale Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğünün ZGEF. 21.003 numaralı projesi kapsamında desteklenmiştir.

² Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Diyarbakır, absezer@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4417-0496

DRAGON AND KAZAN MR.: FROM CHAOS TO COSMOS IN DEDE KORKUT'S ARTICLE ON GÜNBED

Abstract

Dede Korkut book; It is one of the works called Oğuzname, which contains stories with a unique richness in terms of motifs, created by the common culture, civilization and worldview of the Turkish society centuries ago, and is one of the most studied by scientists. The Günbed manuscript, which is accepted to be one of the Dede Korkut Oğuznames and introduced to the scientific world in the recent past, has accelerated the excitement of scientists with its 24 lineages and 2 tribes and has enabled studies in various disciplines. Values that provide dramatic action are extremely important in terms of analyzing and understanding the content level of literary genres such as narrative novels, stories, folk tales, epics and masnavi more clearly, clearly and deeply. When evaluated in the context of the person, concept and symbols, ideal value and counter value that make up the plots of the dramatic action, the deep structure of the content analysis of the meanings attributed to these three important elements, which are the important elements of the conflict, brings different perspectives to the narrative. In this study, the folk culture equivalents of the values and indicators that provide the dramatic action in two dimensions in the Günbed manuscript, which was introduced to the scientific world in 2019 and called by various names, their relations and conflicts with each other in the narrative were discussed, and a reading was made on the two important elements of the narrative, Kazan Bey and the dragon. The evaluations and determinations made here, as well as the diagram in the article, are given together to cover both dimensions.

Keywords: Kazan Bey, dragon, Günbed manuscript, cosmos, chaos

GİRİŞ

Türk kültür tarihinin en önemli hazine ve miraslarından biri olan Dede Korkut kitabı, Oğuzların yaşamları etrafında cereyan eden entrikaların ve bu entrikaların çözümü için verilen mücadelelerin anlatıldığı kişi, vaka, kavram, mekân ve simgeler bağlamında birbirine organik yapılarla bağlı anlatılardan oluşur. UNESCO tarafından 2018 yılında Dünya Somut Olmayan Kültürel Miras listesine alınan Dede Korkut/Korkut Ata Geleneği, bu yapısıyla hem yerli hem de yabancı bilim insanlarının ilgi odağı haline gelmiştir. Ozanların dilinden söylenen soylar ve boylar farklı disiplinlerce, çeşitli bakış açılarıyla ele alınmış ve incelenmiştir.

Makro metinler olarak değerlendirilen Dede Korkut hikayelerinin 2019 yılına kadar bilinen Dresden, Vatikan ve Ankara yazmaları vardı. Bu yazmaların içinde yer alan boy sayısı on ikidir. 2019 yılında bilim dünyasına tanıtılan ve çeşitli adlarla anılan Günbed yazmasında (her ne kadar bazı bilim insanları tarafından tek boy olarak kabul edilse de) yer alan iki boy (Kazan Bey'in Aras ile Kars Kalesini Alması, Kazan Bey'in Ejderhayı Öldürmesi) ile bilinen Dede Korkut Oğuznamelerinin sayısı on dörde çıkmıştır.

Dede Korkut Oğuznameleri içerisinde bilim alemine tanıtıldığı günden bu yana heyecana sebep olan boyların ilki olan *Kazan Bey'in Aras ile Kars Kalesini Alması* boyu içerik bakımından genel hatlarıyla şu özellikleri kapsar:

1. Olay, Kazan Bey'in ağzından anlatılır.
2. Ozan, Kazan Bey'i epithetlerle överek sözü Kazan'a bırakır.
3. Kazan Bey, üzerine gelen düşman birliğini yenerken maiyetinde bulunan Oğuz beylerinin (Kara Budak, Han Afşar, Deli Dünder) isimlerini sayar. Burada merkeze konumlanan Beylerbeyi Kazan, İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerinin dayanışmasını ön plana çıkararak Oğuz toplumunun birliğine değinir.
4. Bu boyda Kazan Bey'in öncülüğünde yedi gün yedi gece süren çatışmalardan sonra Aras ve Kars Kalesinin alındığına, zafer sonrasında Lala Kılbaş'ın yönetici yapıldığına ve altı bey oğlunun beylikle ödüllendirildiğine tanık oluyoruz.
5. Anlatının sonunda yer alan ve Kazan Bey'in ağzından söylenen *o anda bile alpım, erim diye övünmedim* cümlesi Dresden yazmasında yer alan Salur Kazan'ın Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destanda dört kez (Ergin, 2018, s. 218-220) tekrarlanır.
6. Bu boyun özet olarak anlatıldığı düşüncesi bu alanda önemli çalışmalar yapmış bazı bilim insanları (Özçelik, 2021), (Sertkaya, Uzuntaş, 2020) tarafından kabul görmektedir.

Günbed yazmasında yer alan ikinci boy *Kazan'ın Ejderhayı Öldürmesi Boyu'dur*. Bu boy içerik bakımından şu özelliklerle tanıtılabilir:

1. Dresden yazmasında yer alan *Salur Kazan Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı* boyda Salur Kazan'ın ağzından kopuzu eşliğinde kafirlere hitaben söylediği soylamalardan birinde geçen şu kesit:

Yedi başlı ejderhaya yetişip vardım

Heybetinden sol gözüm yaşardı

Hey gözüm namert gözüm kalleş gözüm

Bir yilandan ne var ki korktu dedim

O zaman bile erim beyim diye övünmedim (Ergin, 2018, s. 219) aslında bu boyun bir habercisi olarak değerlendirilebilir. Dresden yazmasında geçen bu ve buna benzer ipuçları, gelecekte Dede Korkut boylarının sayısının artacağı düşüncesini canlı tutmaktadır.

2. Günbed yazmasında Kazan Bey dışında herhangi bir Oğuz beyinin Oğuznamesi bulunmuyor. Hatta bu yazma bir bakıma Kazan'ın hem biyografisi hem de otobiyografisi olma özelliği taşır (Özçelik, 2021, s. 20)
3. Bu boy, anlatıcı ozanın Kazan Beyi epitetlerle: *Bir gün ademler evreni, İslam dini(nin) kuvveti, konur atlı, Salur seçkini, Eymür görkü, Züllkadirli delisi, Salavan Dağı yaylaklı, Sarıkamış kışlaklı, seksen bin er heybetli, kara polat yalmanı, sarı mızrağın demiri, kayın okların ucu, katı yaylar kabzası, Azerbaycan sofrası, Padişahın vekili, Ulaş oğlu Kazan* (Özçelik, 2021, s. 257) şeklinde tanıtması ve Kazan'ın Ak Mankan'a ava çıkması ile başlar.
4. Boy, *Dedem Korkut der: Kazan gibi korkusuz yiğit, dünyadan geldi, geçti* (Özçelik, 2021, s. 262), cümlesi ile tıpkı diğer Dede Korkut Oğuznameleri gibi son bulur.

Kazan'ın Ejderhayı Öldürmesi Boyu'nda anlatının olay basamakları kısaca şu şekildedir:

Kara yazın en sıcak günlerinde Kazan'ın üç yüz yiğidi ile ava çıkar. Daha sonra üç yüz yiğidini geri gönderip tek başına avlanmak ister. Ak Mankan tepesinde karanlık basmasına rağmen Kazan'ın hiçbir şey avlayamaz ve Allah'a dua eder. Av arayışına devam eden Kazan'ın ejderhanın silüetini ordusunun meşale ışıkları sanır ve oraya doğru yönelir. Kazan'ın askerlerinden biri olan Lala Kılbaş, avda Kazan'ın yalnız olduğunu öğrenmesi üzerine Kazan'ın yanına gider. Kazan gördüğü ışıklara doğru yaklaşır ve ejderha ile karşılaşır. Kazan, Kara Dağın eteğinde yedi yerde yanan meşaleyi ve tüten dumanı ejderhanın gözleri ve ağzının salyası ile anlamlandırır. Ejderhayla ilk kez karşılaşan Kazan ejderha ile savaşmaya niyetlenir ve Lala Kılbaş'a fikir danışır. Lala Kılbaş, Kazan'ı motive ederek ejderha ile savaşmasına yardımcı olur. Kazan, ejderhayı uyur zannederek ironik bir yaklaşım sergiler ve onu uyandırır. Uyanan ejderha devasa kuyruğu ve ağzından attığı ateş ile Kazan'ı zor durumda bırakır. Kazan Allah'a yalvararak bu zor durumda kendisine bir kurtuluş yolu göstermesini ister. Bu dua sonucunda Kazan ve ejderha arasında bir kaya peyda olur. Silahın bir alp-yiğit için önemine dikkat çekilir. Hem ejderhanın heybetinden hem de girişilen mücadelenin büyüklüğünden kaynaklı Kazan'ın bulanık kan çanağına dönen gözü ile ironik bir konuşma yapar. Kazan, alp-yiğitlerin önemli unsuru olan ok, kılıç, hançer aracılığı ile ejderhayı yener, yedi başını keser ve ejderhanın üzerine bağdaş kurarak oturur. Kazan, ejderhayı öldürdükten sonra Lala Kılbaş ile tekrar karşılaşır ve aralarında bazı konuşmalar geçer. Kazan, ejderhayı öldürdükten sonra ejderhanın derisinden alp-yiğitliğin önemli

unsurlarından olan silah ve ekipman yaptırır ve Bayındır Han'ın huzuruna çıkmak için yola koyulur. Bu sırada Oğuz'un içinde Kazan'ın ejderha olduğuna dair Bayındır Han'a şikayetlerin gider. Bayındır Han ileri görüşlülüğü ile Kazan'ı savunur. Kara Budak, Bayındır Han'ın izniyle Kazan'a gider, ortaya atılan söylentileri dile getirdikten sonra Kazan'ı tehdit eder ve ejderhayı öldürdüğüne dair kendisinden bir delil ister. Kara Budak, Kazan'ın ejderhayı öldürme haberini Bayındır Hana ulaştırır. Bütün Oğuz beyleri toplanıp Kazan'ı karşılar. Kazan Bey, Bayındır padişahın ayağına kapanarak bağlılığını ortaya koyar. Son olarak da Dede Korkut gelerek, *Kazan gibi korkusuz yiğit dünyadan geldi geçti* (Özçelik, 2021, s. 262) şeklinde Kazan'ın kahramanlığını över.

1. DRAMATİK AKSİYONU SAĞLAYAN DEĞERLER

Bu çalışmada ülkü ve karşı değerler Ramazan Korkmaz'ın KORA (Korkmaz, 2002) şeması adını verdiği üç farklı görüntü düzeyi (kişi, kavram, sembol) bağlamında ele alınmıştır. Öyküleme tekniğine bağlı edebi anlatılarda dramatik aksiyonun sağlanabilmesi her şeyden önce ülkü değer ve karşı değer denkleminin doğru verilerle kurulmasına bağlıdır. Ramazan Korkmaz'a göre: *dramatik aksiyon eserde var olan öykü, epizot ve entrika bağlantılı güçler sisteminin birlik prensibinden doğan üst bir organizasyondur. Bir anlatıda sıradan öykü, anlatı kişilerinin genel anlamda eyleme dönüşen yaşantılarını; epizot eylemin dizisel boyuttaki en küçük anlamlı birimini; entrika ise okuyucuyu öyküye bağlayan onu kendine çeken tematik bir cazibe gücünü içerir. Entrika anlatıdaki kişilerin sıradan davranışlarını öykü ve epizot seviyesinden kurtarıp bir nedensellik dizgisi ve bir anlam oluşturma çabasıyla dramatik aksiyon denilen büyük birlik prensibine taşır* (Korkmaz, 2015, s. 100). Anlatının kendisi epizot ve entrik kurgu arasında kurulacak doğrudan ve dolaylı ilişkilerin sağlam bir zemine oturtulması o metin üzerine yapılacak değerlendirme ve yorumların sağlamlığı açısından son derece önemlidir. Kurulacak bu ilişki ağı kişiler, tematik yapı ve arka planda gölge olarak kalan simgelerin anlatı içerisinde yüklendikleri örtük anlamların farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi metnin okur tarafından farklı yorumlanmasını sağlar. Korkmaz'ın ifade ettiği kişiler ve eyleyenler simge boyutunda var oldukça derinlik kazanırlar: *"Kendilerini ancak kavram ve simge boyutunda ifade ederek evrensel hakikate açarlar"* (Korkmaz, 2002, s. 273)

Günbed yazmasındaki birinci ve ikinci boyda yer alan anlatı kahramanları, dramatik aksiyonu sağlayan değerlerin kişiler düzlemini oluşturur. Entrik kurgunun içinde olaylara doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden kişiler sadece birer görüntüdür denilebilir. Kişilerin anlatı kurgusu içerisinde bu simgesel görüntü seviyesinden çıkarılıp daha derin ve yoğun bir seviyeye

kavuşmaları onların tematik güçlerle olan ilişki düzeyine bağlıdır. Kişilerin anlatılarda asıl hedef olan tematik güçlerle kurduğu açık ve örtük ilişki, onların metin içerisinde değişik ivmeler kazanmasına ve anlatının farklı disiplinlerce okunup yorumlanmasına olanak sağlar.

Dede Korkut anlatılarında genel olarak dramatik aksiyonu sağlayan değerlerin entrik kurgu içerisinde kazandığı derin anlamın önemine Korkmaz şu tespitlerle dikkat çeker: *Jung'un yüce birey arketipini simgeleyen Dede Kokut, bu yönüyle Oğuz kavminin kaos karşısındaki kozmosudur, yani düzensizliğe karşı düzen, parçalanmaya karşı birleşim, hastalığa karşı sağaltım ve ölüme karşı yaşam imgesidir. Bu imge Yunan mitolojisindeki Antheus'un toprağı gibidir. Zira Antehus öldürülmek üzere parçalandığında, toprağı temas eden en küçük parçasından yeniden doğmaktadır* (Korkmaz, 2015, s. 26). Korkmaz'ın Dede Korkut anlatılarındaki kaos ve kozmos üzerine yaptığı bu değerlendirmesi; aslında düzenin, barışın, huzurun ve sistemin düzensizlikle, kargaşayla ve systemsizlikle mücadelesi olarak algılanmalıdır. Burada hem ülkü değeri hem de karşı değeri temsil edenlerin yüzleşmesi şeklinde okunması gereken bütün bu tip olaylar aslında; *doğayı ve doğal ihlal eden insanın ekolojik sorunlarla yüzleşmesidir. Bir yandan tahrip edenlerin, öteki yandan onaranların çatışmasıdır. Tarih sayfalarında sık karşılaştığımız, değerleri altüst eden ekolojik dengeyi sarsan yıkıcılar ile doğayı kucaklayan, gök kubbenin altında yaşayan her canlıya doğasında yaşama hakkı tanıyan yapıcılarının mücadelesidir* (Sezer, 2019a, s. 86).

Günbed yazmasında yer alan boylarda kişiler düzlemi; Beylerbeyi Kazan, kafirler ve yedi başlı ejderha üzerine kuruludur. Kazan'ın temsil ettiği ülkü değer kişiler arasında hanlar hanı Bayındır Han, Oğuz toplumunun önemli savaşçıları olan Kara Budak, Han Afşar, Deli Dündar, Lala Kılbaş kısacası İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerini oluşturan kahramanlar sayılabilir. Ejderhanın temsil ettiği karşı değer düzleminde ise düzene karşı düzensizliği, barışa karşı savaşı, huzura karşı kargaşayı savunan ve dünya mitolojilerinde çeşitli şekillerde tasvir edilmiş devasa bir yaratık ya da canavar yer almaktadır.

Anlatı türlerine ait metinlerin okunup analiz edilmesinde dikkatli ve sıradan bir okuyucunun özelliklerine değinen Korkmaz'ın : *Arka plan kültürü zayıf sıradan bir okuyucu veya vasat bir zeka, yaşamın sürekli kişiler düzlemindeki basit öykü kısmı ile ilgilenirken varlık, kendisini orta düzeyde kavram ve derin boyutta ise simge konumunda açıklamaya, gerçekleştirmeye çalışır... Kavramlar genellikle ülkü değer ve karşı değeri temsil eden güçlerin hedef objeye varma savaşımında takındıkları tavır, değer anlayışlarını, varoluş amaçlarını ve yönelişlerini bildiren ara değerlerdir. Anlatı kahramanlarını, kişilik yapılarının, değer anlayışları ve*

tipolojilerini hedef objeye erişme uğruna meşru saydıkları ve kendilerini yansıtmak için aracı bir değer olarak kullandıkları kavram dizgesinden çıkarmak mümkündür (Korkmaz, 2015, s. 104) şeklindeki tespiti, kişiler düzlemi ile kavramlar arasındaki ilişkiye dikkat çekmesi bakımından son derece önemlidir. Tematik gücü oluşturan kavram düzleminde ülkü değer olarak Kazan'ın cesareti, inancı, bilinci ve düzeni koruma isteği yer alır. Tematik gücün karşı değer bağlamında ise ejderhanın düzensizliği hâkim kılma çabasına bağlı olarak düzene karşı bir başkaldırı ve bilinçsizlik hali yer alır. Anlatıda tespit edilen kavram düzleminde bilinç-bilinçsizlik, düzen-düzensizlik tematiği etrafında şekillenen ülkü değer ve karşı değer mücadelesine tanık oluruz. Sembol düzleminde ise Kazan'ın yedi başlı ejderha ile mücadele ederken kullandığı kalkan, hançer, ok, kılıç gibi savaş aletleri ülkü değer olarak; duman, alev, meşale, göz gibi sembollerde karşı değer bağlamında tartışılabilir.

Tablo 1. Şema ve Değerlendirme

	Ülkü değer	Karşı değer
Kişi	Kazan Lala Kılbaş Bayındır Han Kara Budak Han Afşar Deli Dünder İç Oğuz Beyleri Dış Oğuz Beyleri	Ejderha Kafir(ler)
Kavram	Kozmos Güven Dayanışma Düzen Umut Cesaret Azim İnanç Zekâ Kahramanlık Bilinç Olgunlaşma Vefa Sadakat Dua Tanrı	Kaos Sitem Korku Düzensizlik Entriya Çaresizlik Bilinçsizlik Nefis Başkaldırı Şüphe
Sembol	Kaya Kalkan Hançer Ok Kılıç Tepe Bağdaş kurma Okluk	Duman Alev Göz Meşale

2. KOZMOS'UN İDEAL KAHRAMANI: KAZAN

Mitik düşüncenin ortaya koyduğu değerler bütününde kaos ve kozmos iki zıt kavram olarak görünse de aslında bu iki kavram dizgesi birbirini bütünleyen bir yapıya sahiptir. Burada sözü edilen bu iki kavram genel anlamda öteki ve kendi kavramlarını ifade eder. Eliade'ye göre: *geleneksel toplumların ayırt edici niteliği meskun topraklarında, onları çevreleyen meçhul ve belirsiz uzam arasında var olduğunu örtük bir biçimde ifade ettikleri karşıtlıktır. Meskun toprak, dünya yani kozmosdur; geri kalan ise bir tür öte dünya karakoncolaslarla, demonlarla, yabancı yaratıklarla dolu kaotik, yabancı uzamdır* (Eliade, 2017, s. 29). Dede Korkut Kitabını Kaos ve Kozmos Bağlamında Okuma adlı makalesinde Serkan Köse'nin şu tespitleri önemlidir: *Kozmolojik dünya, birey ya da toplumun kaotik düşünce ve davranışlarıyla düzensizleşir. Mitik bilinç, aynı zamanda sosyal hayatın koordinatlarını belirleyen, sınırını çizen ve davranış biçimini ortaya koyan bir yapıdadır. Dolayısıyla kaos ve kozmos dünya-evren tasarımında görüldüğü gibi birey-toplum ya da dünyevi hayatta da yerini almıştır. Doğa ve daha genel ifadeyle evren, insanoğlunun zihinsel kodlarında var olan değerler içerisinde anlamlı hale gelmektedir. İnsanın yaşadığı coğrafya ve içinde bulunduğu toplum yapısının kültürel akisleri, zihinsel varoluşlarıyla şekillenmektedir* (Köse, 2020, s. 73).

Türk halk anlatılarında özellikle kahramanlığı ele alan destanlarda kaos ile kozmos arasındaki çatışmalar sık karşılaşılan durumlardır. Bu anlamda Oğuz Kağan destanında Oğuzun gergedanla yaptığı mücadele bir yanı sıra kozmos- kaos çatışması olarak değerlendirilmelidir. Burada gergedan düzeni bozan, toplumun ortaya koyduğu bütün eylemlerin karşısında olan tam da kaosu simgelemektedir.

Dede Korkut anlatılarının mihver kahramanı olan Salur Kazan tüm Oğuz beylerinin tâbi olduğu İç Oğuz beylerinden olup birçok hikâyede aktif roller üstlenen Uruz'un babası ve Burla Hatun'un kocasıdır. *Dede Korkut hikayelerinde Oğuzların beylerbeyi olarak geçen, Bayındır Han'dan sonra gelen, fakat Bayındır Han'dan daha aktif görünen Salur Kazan, Dede Korkut dışında hem Oğuz hem de Kıpçak sahası Türk destanlarında adı çok geçen Oğuz alpıdır* (Duymaz, 1996: 49). Dresden yazmasında Salur Kazan üzerine yapılan tespitlerin dışında Günbed yazması soylarında yer alan ve Salur Kazan hakkında öğrendiğimiz yeni bilgiler mevcuttur. Bunlardan ilki bu yazmada geçen bir soyda Kazan Bey'in göbek adının Deli Dönmez olduğunu ve Kazan ismini nasıl aldığını kendi ağzından aktarır:

Ala Demür Kafır Handan gelen altı degül altmış batman gazandı.

İç Oğuz Dış Oğuz ağaları boş yerinden götüre bilmezdi.

İçine lali çağır doldurdum, ak dalımın üstüne hub götürdüm.

Kara gazanı boşadubanı yere koydum.

Adum Delü Dönmeziken ad gazanan Gazanıdum (Özçelik, 2021, s. 14). Bu yazmada Kazan'ın üzerine hanlar hanı Bayındır Han'dan nasıl vekillik aldığını yine kendi ağzından şu şekilde öğreniyoruz:

Ala Demür Kafır Handan gelmişidi ol kafirün sarı yayı,

On altı teke boynuzundan kurulmuşıdı.

Katı yayı İç Oğuzun begleri, Dış Oğuzun ağaları teprede bilmezdi,

Kevürübeni ak bilekde gen dalıda yumşadub çekdüm.

Padişahdan vekillüğü alan Gazanıdum (Özçelik, 2021, s. 15). Kazan Bey'in Bayındır Han'ın kızı Burla Hatun ile evlenmesi olayı, aynı soylamada yine onun ağzından:

Ala Demür Kafır Handan gelmişidi.

Altı degül yeddi dutum polad şiş, ucu almasdandı,

Ak dabanumıla kara yere perçin etdüm.

Padişah kızı boyı uzun Borla Hatunı cüldü kapan Gazanıdum (Özçelik, 2021, s. 16) biçiminde anlatılması Kazan'ın Dede Korkut anlatılarındaki statüsüne ışık tutması açısından önemli ipuçlarıdır.

Dresden yazmasının sadece iki hikayesinde (Deli Dumrul, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı) adı geçmeyen Kazan, diğer bütün hikayelerde kahramanlığıyla, otoritesiyle bu anlatıların en güçlü kahramanı olarak dikkat çeker. Doğrudan Kazan isminin geçtiği üç hikâyeden sonra Günbed yazmasında yer alan iki boyun da onun adıyla anılması Kazan'ın Dede Korkut Oğuznameleri içerisindeki önemini pekiştirir mahiyettedir.

Günbed yazmasında yer alan iki boy Salur'un epithetlerle tanıtımı ile başlar. Birinci boyda bu tanıtım: *Kısar Salur sahibi, Dumanlı dağ kurdu, Salur yegi, Eymür görkü, Zülkâdir delisi, Bayındır padişah vekili Kazan* (Özçelik, 2021, s. 255) şeklinde kısa bir biçimde yapılırken ikinci boyda bu tanıtım uzun tutulmuştur: *Bir gün ademler evreni, İslam dini(nin) kuvveti, konur atlı, Salur seçkini, Eymür görkü, Zülkâdir delisi, Savalan Dağı yaylaklı, Sarıkamış kışlaklı, seksen bin er heybetli, kara polat yalmanı, sarı mızrağın demiri, kayın okların ucu, katı yaylar kabzası, Azerbaycan sofrası, padişahın vekili, Ulaş oğlu Kazan* (Özçelik, 2021, s.

257). Her iki boyun girişinde Kazan'a dair yapılan tanıtlar, Kazan'ın bütün anlatılardaki fonksiyonlarını özetler niteliktedir.

Kazan'ın ejderhayı öldürdükten sonra ejderhanın üzerine bağdaş kurup oturması kaostan kozmosa yani düzensizlikten düzene geçişin bir portesi olarak değerlendirilmelidir. Sürekli kargaşa ve düzensizlik ile savaşıyan ayrıca sosyal ve siyasal statünün bir temsilcisi olarak beylerbeyi Kazan'ın dirliği, birliği ve barışı sağlamanın rahatlığı ve huzuru ile ejderhanın üzerinde bağdaş kurup kaosu ayaklarının altına alması, Oğuzların kendi aralarında bundan sonraki süreçte daha da kenetlenenlerin bir habercisidir. Dresden yazmasında Tepegöz'ü öldüren Basat ile Kan Turalı destanında ejderha diye tanımlanan boğa, deve ve aslanı yenen Kan Turalı bu yönleriyle tıpkı bu yazmada ejderhayı öldüren Kazan Bey gibi kozmosun önemli temsilcileridir.

3. KAOTİK EVRENİN SİMGESİ: EJDERHA

Mitik evrende düzensizliğin ilk belirtisi olan kaos üzerine Kamal Abdulla'nın şu tespitleri dikkate değerdir: *Kaosun bilinen özelliklerinin yanı sıra en uygun ilk anlamı dilde aksini bulmuştur. Eski Yunan dilinde kaos sözü, esneme eylemiyle ilgiliydi, daha doğrusu esneme sonucunda meydana gelen karanlık ve korkunç ağız boşluğuna işaret ediyordu. Eski Yunan şairleri, daha somut söylersek efsanevi Orpheus, kaosun bu anlatımdan hareketle onu korkunç boşluk olarak adlandırmaktaydı* (Abdulla, 2005, s. 45).

Ejderha gerek mitik tasarımlarda gerekse mitolojik hikayelerde insanların başlarına bela açarak kötülükler saçarak kaotik bir ortama zemin hazırlayan bir figürdür. Dünya mitolojilerinde bazı toplumların bereket ve iyilik sembolüyle ejderhayı bağdaştırmalarının aksine bazı toplumlarda Boratav'ın ve Eliade'nin aşağıdaki tespitleri gibi farklı tasavvurlar da yapılmıştır: *Ejderhaya epik metinlerde, şövalye romanlarında ve sözlü aktarımın masal, efsane ve şarkı türlerinde rastlanılır. Ejderha, kanatlı, ağızdan alevler çıkarabilme gücüne sahip ve uçabilen efsanevi bir varlıktır. Fakat Eski Çağ toplumları, Ejderhayı büyük bir yılan olarak da tasvir etmişlerdir* (Boratav, 2012, s. 66). *Masallarda ve epik söylencelerde göllerin ve suların koruyucusudur. Bulutlarda da yaşayabilen ejderhalar göğün sularını boşaltırlar, tarlalara ve kadınlara bereket dağıtırlar* (Eliade, 2003, s. 213). Bazı Mezopotamya toplumlarında ejderha ile tanrı arasında yapılan savaşlardan sonra ejderhanın öldürülmesi ile baharın gelişi müjdelenir. Aslında bu durum kaosun temsilcisi olan ejderhanın kozmos tarafından yok edilmesi sonrası yeni bir başlangıcı imler.

Dede Korkut kitabının Dresden yazmasında ejderha ile bağdaştırılan ve simgesel boyutta ele alınması gereken tasavvurlar (kişi, hayvan) mevcuttur. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul destanında Deli Dumrul insanoğlunun ejderhası şeklinde tanıtılır. Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı destanında bu durumu ortaya koyan iki örnek mevcuttur. Bunlardan ilki anlatı kahramanı Kan Turalı tanıtılırken *yiğitler ejderhası* sıfatı ile tanıtılması tıpkı Dumrul hikayesinde olduğu gibi kişi bağlamında kullanılmıştır. Aynı hikâyede yer alan; *o kızın üç canavar kalınlığı kaftanlığı var idi. Kim o üç canavarı bastırursa, yense, öldürse kızımı ona veririm diye vad eylemişti. Bastıramazsa başını keserdi. Böylelikle otuz iki kafir beyinin oğlunun bası burç bedeninde kesilip asılmıştı. O üç canavarın biri kükremiş aslan idi, biri kara boğa idi, biri de kara erkek deve idi. Bunların her birisi bir ejderha idi* (Ergin, 2018, s. 140) cümlesinde yer alan canavar ve ejderha eşdeğer bir şekilde ve kaosun bir simgesi olarak tasavvur edilmiştir. Burada Kan Turalı yani yiğitler ejderhası bu üç canavarı yenerek bir nevi kozmosa geçişi sağlayarak belki de kendisinden sonraki ölümlerin önüne geçmiştir.

Günbed yazmasında siyasi otoritenin, gücün ve cesaretin temsilcisi olarak kabul edilen Kazan Bey'in ejderha ile karşılaşması ikinci boyda yer alır. Anlatı, üç yüz yiğidi ile avlanmaya çıkan Kazan'ın belli bir süre sonra yiğitlerini orduya geri göndererek yalnız başına avlanmak istemesi ve yurduna avsız dönmek istememesi üzerine Allah'a dua etmesi ile başlar. Kazan'ın yurduna avsız dönmek için Allah'a ettiği, *Allah'ım! Ben beylerimden ayrıldım bir av avlayayım, eli avsız gitmeyeyim obaya; sen beni eli avsız bırakma* (Özçelik, 2021, s. 258) duası, Kazan'ın yurduna avsız dönerse otoritesinin sarsılabileceği ve bu durumun Oğuzlar içinde belki de Dış Oğuz beyleri arasında Kazan'ı çekemeyenlerin yeni bir kaotik ortam oluşturabilecekleri düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Kazan'ın ejderha ile ilk karşılaşması ve anlatıcı ozanın ejderha tasviri, mitik anlatılarda yer alan bu figürün ihtişamını ortaya koyar: *Yedi başlı yer evreni bir ejderhaya rastladı. Yedi yerde meşale gibi yanan o ejderhanın gözleriymiş. Yedi yerde koyu koyu çıkan duman o ejderhanın ağzının soluğu imiş. Orman gibi esen o ejderhanın yelesiymiş* (Özçelik, 2021, s. 258). Burada aynı sahnede gördüğümüz Kazan ile ejderha, kaos ile kozmosun ilk karşılaşması olarak görülmelidir. Anlatıda Kazan'ın kozmosun bir temsilcisi olarak gücünün ve otoritesinin ortaya konması Oğuzlar içindeki düzenin; ejderhanın kaosun bir temsilcisi olarak olağanüstü tasvirinin yapılması düzeni bozmaya çalışan düzensizliğin güçlü bir yansıması olarak kabul edilmelidir.

Oğuz hiyerarşisinde siyasi otoritenin bir temsilcisi olan ve içinde yaşadığı toplumun düzeninden sorumlu olarak Salur Kazan'ın ejderhanın üzerine gitmek için laladan fikrini

sorması ve lalanın Kazan'ı motive etmek için: “Kazan dedikleri er yiğittir, mert yiğittir; gitme desem belki bana öfkelenir.” Lele dedi: “Beyim! Karşı yatan kara dağın doruğusun, sen çok yaşa! Ay gibi duru taşkın suyun çağlayanısın, sen çok yaşa! Savaş atlarının aygırısın, sen çok yaşa! Develerin erkeğisin, sen çok yaşa! Koyunların koçusun, sen çok yaşa! Beylerin serdarısın, sen çok yaşa! Yiğitlerin cesurusun, sen çok yaşa! Ejderha dedikleri aslı bir yilandır, o yılanın üstüne yürü! (Özçelik, 2021, s. 258-259) demesi hem Kazan'ın ejderhaya karşı inanç ve gücüne güvenmesini hem de bir Oğuz dayanışması olarak kaosa karşı bir dayanışma örneği olarak okunmalıdır.

SONUÇ

Anlatıda dramatik aksiyonu sağlayan entrik kurgular, tematik güç değerleri bağlamında değerlendirildiğinde aksiyonun önemli denklemler unsurları olan kişilerin, kavramların ve sembollerin metin içerisinde yüklendikleri anlamların içerik analizlerinin derin yapıda ele alınması anlatıya farklı bakış açıları getirmektedir.

Günbed yazmasında yer alan boylarda entrik kurgu içerisinde ülkü değer ve karşı değer bağlamında kurulan tematik güç denkleminin bir tarafında kozmosun ve düzenin ideal temsilcisi Kazan Bey, öbür tarafında kaosun, karmaşanın ve düzensizliğin temsilcisi ejderha yer almaktadır. Anlatıda Kazan Bey'in ejderhayı öldürmesi ve sonrasında Bayındır Han'a bağlılığını ispat etmesi Oğuzların (İç Oğuz, Dış Oğuz) içerisinde kozmosun hâkim kılınması anlamına gelmektedir. Oğuz'un gergedanla, Basat'ın Tepegözle, Kan Turalı'nın üç canavarla giriştiği mücadele ile Kazan'ın ejderha ile giriştiği mücadele kozmos ve kaos çatışması olarak değerlendirilmelidir.

Anlatıda yer alan iki boyda kişi, kavram, imge ve sembol çerçevesinde yapılan değerlendirme ve okumalar, makro bir yapıda ele alan Dede Korkut kitabının bütün boylarını kapsayan derinliğini ve arka planındaki zenginlikleri ortaya koyması açısından önemlidir. Olağanüstü unsurların, mitolojik ve masalsı öğelerin ön plana çıkarıldığı Günbed yazmasında yer alan iki boyda; düzen, dayanışma, güven, inanç gibi kavramların ön planda yer alması ve verilen mesajların evrensel bir derinliğe sahip olması anlatının farklı şekillerde okunmasına olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Abdulla, K. (2015). *Mitten yazıya veya gizli Dede Korkut* (Akt. A. Duymaz). Ötüken Yayınları

- Abdulla, K. (2020). *Dede Korkut kitabının poetikasına giriş şafak varyantı* (Çev. A. Duymaz). Ötüken Yayınları
- Aslan, E. (2017). *Türk halk edebiyatı*. Pegem Yayınları.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un üçüncü elyazması soylamalar ve iki yeni boy ile Türkmen sahra nüshası metin-çeviri-sözlük-tıpkıbasım*. Kutlu Yayınevi.
- Bekki, S. (2015a). *Dedem Korkut kitabı bibliyografyası üzerine bir deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013)*. Berikan Yayınevi
- Bekki, S. (2015b). Dedem Korkut kitabının mukaddimesi ile boylar arasındaki organik bağ *Milli folklor*. 27(107) 5-13
- Boratav, P.N (2012). *Türk mitolojisi*. Bilgesu Yayınları.
- Campbell, J. (2017). *Kahramanın sonsuz yolculuğu* (Çev. S. Gürses). İthaki Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2015). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Kabalcı Yayıncılık.
- Duman, H. & Sağır, T. (2018). Antik dönem medeniyet ve inançlarında ejderha ve tanrı ilişkileri üzerine bir değerlendirme, *Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi*. 11(58), 286-291.
- Duymaz, A. (1996), Kıpçak sahası Türk destanlarında bir Oğuz alpı: Salur Kazan, *Milli Folklor*.
- Duymaz, A. (2020). *Kolca kopuzdan kılca kaleme Dede Korkut araştırmaları*. Ötüken Yayınları.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut kitabı Türkistan / Türkmen sahra nüshası soylamalar ve 13. boy- Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi*. Ötüken Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. (Çev. L. Arslan). Kabalcı Yayınları.
- Eliade, M. (2017). *Kutsal ve kutsal dışı dinin doğası* (Çev. A. Berktay). Alfa Yayınları.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut kitabı*. Boğaziçi Yay.
- Feyzioğlu, N. (2004). Dede Korkut hikâyelerinden Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesi ile Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâyeye simge ve imgeler bakımından bir yaklaşım. *Atatürk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 4(2), 51-60.
- Jung, C. G. (2003). *Dört arketip* (Çev. Z. A. Yılmaz). Metis Yayınları.
- Karakaş, R. (2012). Dede Korkut hikayelerindeki bey oğullarının nitelikleri ve işlevleri, *Ç.Ü. sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 21(1), 155-168.
- Korkmaz, R. (2000). Fenomenolojik açıdan Tepegöz yorumu. *Uluslararası Dede Korkut bilgi şöleni. Atatürk kültür merkezi başkanlığı yayınları*, 259-270.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal okumalar*. Kesit Yayınları.
- Köse, S. (2020). Dede Korkut kitabını kaos ve kozmos bağlamında okumak. *Milli folklor*, (125), 71-81.

- Özçelik, S. (2016/I-II). *Dede Korkut, -Dresden nüshası-giriş, notlar*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2019). “Dede Korkut Oğuznamelerinin kaç(ıncı) nüshası bulundu?”. *Türk dili*, (812), 48-56.
- Özçelik, S. (2020). “Dede Korkut Oğuznameleri üzerine -Günbed nüshası ışığında- düzeltme teklifleri”. *Türk dünyası dil ve edebiyat dergisi*, (49), 7-20.
- Özçelik, S. (2021). *Dede Korkut-Günbed yazması-Kazan Bey Oğuznamesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sertkaya, O. F & Uzuntaş, H. (2020). *Dede Korkut'un Günbed yazması üzerine araştırmalar ve incelemeler*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sezer, M. A. (2019a). Dramatik aksiyonu sağlayan değerler açısından Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü destan, *Uluslararası halkbilimi araştırmaları dergisi*. 2(3), 84-92.
- Sezer, M. A. (2019b) *Epik yasalar bağlamında Dede Korkut anlatıları*. Gece akademi yayınları
- Yalçınkaya, O. D. (2020). Dil felsefesi: öncesi ve sonrasıyla Wittgenstein, *The journal of social science studies*, 13(81), 715-726